

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

"Jag är den jag är"

Några vuxna andra generationens invandrare om sin etniska identitetsuppfattning och om sin integration in i det svenska samhället

Författare: Daniel Stojanovic Zezovic
Kandidatuppsats: SOCKO1, 15 hp
Vårterminen 2014
Handledare: Ann-Mari Sellerberg

ABSTRAKT

Författare: Daniel Stojanovic Zezovic

Titel: "Jag är den jag är" - Några vuxna andra generationens invandrare om sin etniska identitetsuppfattning och om sin integration in i det svenska samhället

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Handledare: Ann-Mari Sellerberg

Sociologiska institutionen, vårterminen 2014

Problem/bakgrund: Forskning gjord på 1980-talet om arbetskraftsinvandrarna som kom till Sverige på 1960- och 1970-talet och om deras barn, andra generationens invandrare, visar på att den andra generationen riskerade att bli en högexplosiv grupp som skulle marginaliseras strukturellt (inte klara skolgången, bli arbetslösa, riskera att hamna i kriminalitet osv.) och som skulle få problem med sin etniska identitetsuppfattning i framtiden.

Syfte: Syftet med den här uppsatsen är att på ett djupare plan analysera hur några barn till arbetskraftsinvandrarna som kom till Sverige under åren 1958-1971, andra generationens invandrare, som vuxna, upplevde och upplever sin integration in i det svenska samhället och sin etniska identitetsuppfattning under sin uppväxt och idag.

Kortfattad beskrivning av uppsatsens utgångspunkter och undersökningens uppläggning: Den här uppsatsen bygger på djupintervjuer med sju andra generationens invandrare från länderna Serbien (Jugoslavien), Grekland och Finland. Intervjupersonernas utsagor analyseras utifrån vad tidigare forskning kommit fram till, framförallt utifrån olika sociologiska och socialpsykologiska teorier om identitet och integration.

Slutsatser/Resultat: Analysen visar på att denna grupp andra generationens invandrare som jag intervjuat, idag som vuxna, är trygga i sin identitet. De känner sig som en del av det svenska samhället, dvs. de upplever sig integrerade samtidigt som deras andra etniska identitet och språk också upplevs som betydelsefullt. Intervjupersonerna upplever att de har en dubbel identitet i positiv bemärkelse, där de tar det bästa från båda identiteterna. Upplevelser av stigmatisering har inte förekommit utan istället några få situationer där diskriminering mer eller mindre har blivit synliggjort. Påpekas bör att mina intervjupersoner har avsevärt högre utbildning än föräldrarna.

Nyckelord: invandrare, invandrarungdomar, andra generationens invandrare, integration och identitet.

FÖRORD

Jag vill rikta ett stort tack till samtliga som gjort det möjligt för mig att genomföra detta arbete.

Ett speciellt varmt tack riktar jag till min handledare, Ann-Mari Sellerberg, som varit ett stort stöd, kommit med fruktbara idéer och delat med sig av sin värdefulla tid.

Jag vill också tacka alla personer som entusiastiskt och villigt ställt upp på mina intervjuer.

Daniel Stojanovic Zezovic

Lund, den 22 maj 2014

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 Bakgrund - Invandring till Sverige under olika decennier	1
1.1.2 Arbetskraftsinvandringen på 1960- och 1970-talet - Föräldragenerationen	2
1.2 Syfte och frågeställning	3
2. METOD	4
2.1 Djupintervjuer	4
2.2 Urval och avgränsning	5
2.3 Platsen för intervjun	5
2.4 Intervjusituationen	6
2.5 Dokumentationsstrategier	6
2.6 Etiska riktlinjer	6
2.7 Övrigt material	7
2.8 Analysverktyg	8
3. TIDIGARE FORSKNING	8
3.1 Första generationen - Arbetskraftsinvandrarna	8
3.2 Andra generationens invandrare	10
4. TEORI	12
4.1 Identitet	12
4.2 Etnisk identitet	13
4.3 Identitetens utveckling i interaktion med andra	13
4.4 Integration	15
4.5 Etiketter - Stigma	16
5. INFORMATION OM INTERVJUPERSONERNA	17
6. ANDRA GENERATIONENS INVANDRARE - EN GRUPP MED "BRETT TÄNKANDE I SIN RYGGSÄCK"	18
6.1 "Jag är den jag är" och upplevelsen av att ha en dubbel etnisk identitet	18
6.2 Den primära socialisationens betydelse	20
6.3 Den sekundära socialisationens betydelse	23
6.4 Upplevelser av stigma	24
7. SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION	25
8. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	29
9. BILAGA 1 – INTERVJUGUIDE	33

1. INLEDNING

Man talar många gånger om invandrades anpassningssvårigheter i det svenska samhället. En grupp av människor som i Sverige har fått uppleva vad det betyder och hur det kan kännas att vara "annorlunda" är invandrare. Redan när vi hör ordet "invandrare" luras vi att tro att dessa människor är annorlunda än oss. Framförallt barnen till arbetskraftsinvandrarna, andra generationens invandrare, har i tidigare forskning setts som en framtida högexplosiv bomb, en grupp som skulle bli halvspråkig, utan utbildningsbakgrund och hamna i kriminalitet. Det var också denna grupp som skulle få problem med sin identitetsuppfattning.¹

Mina föräldrar invandrade till Sverige som små med sina föräldrar och har växt upp i en tvåspråkig och tvåkulturell miljö. Under mina tidiga ungdomsår funderade jag mycket över vad för sorts etnisk identitet jag hade. Då pratade jag mycket med mina mor- och farföräldrar, som kom som arbetskraftsinvandrare i slutet på 1960- och början på 1970-talet, om deras tid i Sverige och hur de anpassade sig till den nya miljön. Detta resulterade i två uppsatser om arbetskraftsinvandrarnas integrationsupplevelser och identitetsuppfattningar då och nu, vid Historiska institutionen i Lund. Att höra människor berätta sina livshistorier är fascinerande och ger en mer färgrik bild av deras subjektiva uppfattning som kan ställas i kontrast till den bild som dåvarande forskning visade.

Denna uppsats ska ses som ett led i att försöka förstå hur andra generationens invandrare, från olika ursprungsländer, Serbien (Jugoslavien), Grekland och Finland, som är födda eller kom till Sverige som relativt små, har en eller två invandrade föräldrar² och som idag är vuxna, har sett på sin integration och sin etniska identitetstillhörighet, dels hur de beskriver processen retroaktivt om hur de växte upp med sina föräldrar, arbetskraftsinvandrarna, dels idag.

1.1 Bakgrund - Invandring till Sverige under olika decennier

Jag ger här först en kort historik om Sveriges olika invandringsvågor för att ge en bakgrund till under vilka förhållanden mina intervjupersoners föräldrar invandrade samt för att kunna förstå den andra generationens invandrare.

År 1931 är det år då Sverige började bli ett land med nettoinvandring, dvs. att invandringen översteg utvandringen. Det var under denna period många svenskar återvände från att tidigare ha emigrerat till Amerika. Då invandrade ungefär 3 900 personer/år till Sverige.³

¹ Läs mer om detta i avsnittet tidigare forskning "Andra generationens invandrare" i denna uppsats, s. 10.

² Statens invandrarverk, "Invandrarungdomar. Kartläggning av samhällets insatser för invandrarungdomar och förslag till åtgärder", Stockholm: Statens Invandrarverk, 1980, s. 120.

³ Rooth, Jan-Olof, "Refugee Immigrants in Sweden, Educational Investments and Labour Market Integration", Lund: Economic studies, 1999, s. 24.

Nästa invandringsperiod skedde under andra världskriget, då flyktingar från bl.a. Finland, Norge, Danmark och de baltiska staterna kom till det neutrala Sverige. Då kom omkring 160 000 flyktingar hit och mer än hälften av dem stannade kvar. Lättast var det för danskarna att komma till Sverige eftersom Sverige och Danmark hade en gemensam arbetsmarknad.⁴ Under 1940-talet invandrade ungefär 30 000 personer/år till Sverige.⁵ De kom från länderna Ungern, Österrike och Italien.⁶ Efterhand kom även andra nationaliteter till Sverige, t.ex. italienare år 1949, turkar och greker år 1952 respektive år 1953, västtyskar år 1954, portugiser år 1955, spanjorer år 1959 samt jugoslaver år 1964.⁷ År 1951 signerade Sverige Genèvekonventionen och under 1950- och 1960-talet kom därför en inström av flyktingar från bl.a. Jugoslavien, Tjeckoslovakien, Polen och Ungern. I genomsnitt kom under denna period 25 000 personer årligen till Sverige.⁸

1.1.2 Arbetskraftsinvandringen på 1960- och 1970-talet - Föräldragenerationen

År 1954 gjordes en överenskommelse om en gemensam nordisk arbetsmarknad, där kravet på pass, uppehålls- och arbetstillstånd från nordiska medborgare togs bort. Detta innebar framförallt att ett stort antal finländare invandrade hit under 1960- och 1970-talen, då det var lågkonjunktur och ekonomisk kris i Finland.⁹ Den största anledningen var att lönerna ofta var dubbelt så höga här som i Finland.¹⁰ I skiftet mellan 1960- och 1970-talet kom ungefär 40 000 finländare årligen till Sverige. De flesta invandrade finländare återvände hem och under åren 1972-1973 översteg utvandringen invandringen av finländare i Sverige.¹¹

På 1960-talet började den svenska industrin att stå inför ett akut behov av arbetskraft och därför avskaffades kravet på arbetstillstånd och rätten till bosättningsstillstånd infördes.¹² Sverige upprättade nu även informations- och rekryteringskontor i länder med vilka de tecknade bilaterala arbetskraftsavtal,¹³ till exempel Jugoslavien och Turkiet.¹⁴

⁴ Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, *"Tusen år av invandring - En svensk kulturhistoria"*, Stockholm: Dialogos, 2005, s. 328.

⁵ Waara, Joacim, *"Svenska Arbetsgivareföreningen och arbetskraftsinvandringen 1945-1972"*, Göteborgs universitet: Ekonomisk-historia institutionen vid Handelshögskolan, 2012, s. 38.

⁶ Svanberg & Tydén, 2005, s. 328.

⁷ Waara, 2012, s. 328.

⁸ Waara, 2012, s. 38.

⁹ <http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/arbetskraftsinvandring/historiskt/>.

¹⁰ Hannelius, Ulla, *"Drömlandet - Historien om Sverige/Finland och sju finska kvinnor i Borlänge"*, Borlänge: Ulla Hannelius, 2009, s. 24.

¹¹ Waara, 2012, s. 39.

¹² Svanberg & Tydén, 2005, s. 330.

¹³ Frank, Dennis, *"Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen: En studie av invandringspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare"*, Växjö: Växjö University Press, 2005, s. 122-123.

¹⁴ Svanberg & Tydén, 2005, s. 330.

År 1967 ändrades den liberala inställningen till invandring igen på grund av konjunkturedgång, då den svenska tillverkningsindustrin hade gått tillbaka.¹⁵ Nu krävdes att utomnordiska invandrare hade ordnat arbete, bostad och arbetstillstånd före avfärden till Sverige.¹⁶ De behövde också ha ett arbetserbjudande för att få arbetstillstånd och uppehållstillstånd. Under hela 1960- och 1970-talet kom minst 40 000 personer årligen till Sverige.¹⁷ Denna invandring räckte för att täcka det inhemska arbetskraftsutbudet, trots att kvinnorna hade kommit ut på den svenska arbetsmarknaden.¹⁸ Mellan åren 1965-1971 invandrade 34 000 personer från Jugoslavien och åren 1965-1966 respektive 1970-1971 kom ungefär 3 000 greker årligen till Sverige.¹⁹ Totalt 75 procent av alla invandrare blev industriarbetare²⁰ och de flesta hamnade i företagen SKF, Kockums, ASEA, VOLVO,²¹ Gummifabriken och Husqvarna.²²

Arbetskraftsinvandringen upphörde i stort under 1970-talet,²³ då Landsorganisationen (LO) och Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) började arbeta för att begränsa den oreglerade arbetskraftsinvandringen. Då hade invandringen uppgått till en halv miljon invandrare i Sverige.²⁴

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att på ett djupare plan analysera hur barn till arbetskraftsinvandrare som kom till Sverige under åren 1958-1971, den grupp som kallas andra generationens invandrare, som vuxna, upplever sin integration och sin identitetsuppfattning dels hur de beskriver sina uppväxtår, dels idag. Integration och identitet är i högsta grad sociologiska relevanta teman. Denna grupp invandrare har fötts i mottagarlandet eller kommit hit som relativt små och har därför haft andra möjligheter än sina föräldrar, första generationens arbetskraftsinvandrare/arbetskraftsinvandrarna, att integreras in i det svenska samhället. Idag har de bott i Sverige i flera decennier och är idag i åldrarna 38 till 57 år. Forskning om hur det har gått för denna grupp invandrare som vuxna efter så många år i Sverige finns bara i begränsad omfattning.

¹⁵ <http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/arbetskraftsinvandring/historiskt/>.

¹⁶ Johansson, Jesper, "Så här gör vi inte i Sverige. Vi brukar göra så här. Retorik och praktik i LO:s invandringspolitik 1845-1981", Göteborg: Intellecta Docusys, 2008, s. 171.

¹⁷ Waara, 2012, s. 38.

¹⁸ Essén, Anna, "Svensk invandring och arbetsmarknaden. Återblick och nuläge", Stockholm: Institutet för Framtidsstudier, 2002, s. 4.

¹⁹ Waara, 2012, s. 41.

²⁰ Frank, 2005, s. 13.

²¹ Svanberg & Tydén, 2005, s. 339.

²² Frank, 2005, s. 167 och 169.

²³ Svanberg & Tydén, 2005, s. 337.

²⁴ Frank, 2005, s. 13.

Följande frågeställningar kommer att behandlas i uppsatsen:

1) *Hur ser andra generationens invandrare på sin etniska identitet idag jämfört med under uppväxtsåren?*

2) *Vilka är deras upplevelser av integration in i det svenska samhället?*

2. METOD

Att välja metod är att skaffa sig de verktyg som man bäst kan införskaffa sig data med för att få svar på sina frågor. I denna uppsats använder jag mig av den kvalitativa metoden eftersom denna metod bäst passar för mitt syfte och för mina frågeställningar. Jag kommer även att använda mig av tidigare forskning som gjorts på barnen till arbetskraftsinvandrarna, dvs. den andra generationens invandrare.

2.1 Djupintervjuer

Jag har valt att använda djupintervju eftersom jag via denna metod anser att den erbjuder en möjlighet för intervjupersonerna att utveckla sina tankar och att återge specifika situationer, vilket inte hade varit möjligt ifall jag använt mig av en kvantitativ metod, som t.ex. enkäter. Med djupintervju menas en konversation där intervjuaren försöker fånga intervjupersonernas röster och berättelser. Denna typ av intervju kan också definieras som en "*en mot en*" metod av datainsamling där en intervjuare och en intervjuperson diskuterar specifika ämnen på djupet. Det är ingen tvåvägskommunikation som råder men ändå en dynamisk interaktion. Intervjutillfället handlar om att intervjuaren frågar och motiverar intervjupersonen att dela med sig av sina tankar och sitt perspektiv. Djupintervjuer är en speciell form av konversation som bidrar till att frambringa kunskap.²⁵

Jag har genomfört intervjuerna med en tematisk intervjuguide, som skulle fånga den andra generationen invandrares minnen samt fånga samspelet mellan gårdagen och nutiden i deras liv.²⁶ Mina intervjuer har vissa drag gemensamma med livshistorieintervjuer där intervjupersonen fritt berättar om sitt liv och där enskilda levnadsöden men även samhällsförhållanden skildras i ett historiskt perspektiv, i det förflutna och nuet.²⁷

De teman jag har valt att ha med i intervjuguiden har varit sådana teman som tidigare forskare har belyst i undersökningar om invandring och andra generationens invandrare, t.ex. hur uppfostran, umgänge med andra till exempel i skolvärlden och i arbetslivet, språk och namn, påverkar identitets- och integrationsprocessen.

²⁵ Hennink, Monique & Hutter, Inger & Bailey, Ajay, "*Qualitative research methods*", London: SAGE Publications, 2012, s. 109-110.

²⁶ Trost, Jan, "*Kvalitativa intervjuer*", Lund: Studentlitteratur, 2010, s. 119.

²⁷ Ehn, Billy & Öberg, Peter, "Biografisk intervjumetod", i Fangen, Katrine & Sallerberg, Ann-Mari [red], (2011) "*Många möjliga metoder*", Lund: Studentlitteratur, 2011, s. 57-69.

En intervjuguide är till för att vägleda intervjun och fungerar som minneshjälp för intervjuaren under intervjutillfället.²⁸ Intervjuguiden har jag således använt som en checklista, där jag kunnat avläsa vilka frågor/teman som jag tagit upp och som bidragit till att jag har haft fokus på mina frågeställningar.²⁹

2.2 Urval och avgränsning

Totalt sju personer med utländsk bakgrund, som är barn till arbetskraftsinvandrare som kom till Sverige under perioden 1958-1971, perioden då majoriteten arbetskraftsinvandrare kom och behövdes av den svenska staten, har intervjuats. Fem av intervjupersonerna är kvinnor och två är män. De kommer alla från före detta Jugoslavien (Serbien), Grekland och Finland, de länder som dominerat arbetskraftsinvandringen till Sverige under denna utvalda period. Sex av de intervjuades föräldrar kom ursprungligen som arbetskraftsinvandrare medan en intervjupersons förälder kom till Sverige från Finland på grund av kärleken till en svensk man.³⁰ Intervjupersonerna har valts ut via snöbollsmetoden³¹ och jag har också kontaktat olika invandrarföreningar för att hitta intervjupersoner, då framförallt finska föreningar i olika städer.

Urvalet är givetvis inte representativt för hela populationen andra generationens invandrare, barn till arbetskraftsinvandrare som kom till Sverige under åren 1958-1971. Betydelsen hos denna undersökning ligger istället i mitt försök att ge en djupare belysning av några andra generationen invandrades uppfattningar om etnisk identitet och integration igår, som de minns dem, och idag.

2.3 Platsen för intervjun

Jag har varit medveten om att platsen för intervjun kan påverka intervjuresultatet. Många forskare menar att intervjuer ska göras på platser där den intervjuade känner sig trygg och säker.³² Med anledning av detta har jag låtit mina intervjupersoner bestämma platserna för intervjuerna. Samtliga intervjuer har därför skett hemma hos informanterna eller på den neutrala platsen stadsbiblioteket.

²⁸ Fangen & Sellerberg, 2011, s. 112.

²⁹ Fangen & Sellerberg, 2011, s. 117.

³⁰ När intervjupersonen hade valts ut via snöbollsmetoden rådde oklar information om huruvida hennes förälder var arbetskraftsinvandrare eller inte. Jag har ändå valt att ta med denna intervju eftersom föräldern kom under ungefär samma period som de andra arbetskraftsinvandrarerna och också kom att arbeta i Sverige.

³¹ Snöbollsmetoden innebär att man frågar informanten efter intervjutillfället om han/hon känner en annan person med samma kriterium och frågar dem om de kan tänka sig ställa upp på en intervju. Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 100 samt Trost, 2010, s. 141.

³² Repstad, Pål, "Närhet och distans", Lund: Studentlitteratur, 1998, s. 173 f.

2.4 Intervjusituationen

Det var lätt för mig att bli accepterad av dem jag intervjuade. Jag tror att det berodde på att jag betonade vikten av hur viktiga deras svar var och att det hittills gjorts mycket lite forskning om denna grupp som vuxna. Att jag själv har utländsk bakgrund och att mina föräldrar är andra generationens invandrare kan ha påverkat att intervjupersonerna har varit mer positiva med att delge sina synpunkter eftersom de visste att mina föräldrar har samma bakgrund som de själva och att jag därför skulle kunna ha djupare förståelse för deras utsagor. Under intervjutillfällena har jag varit fokuserad samt varit lyhörd för vad mina intervjupersoner har haft att berätta. För att visa engagemang och för att få intervjupersonen att fortsätta att prata om viktiga teman i uppsatsen har jag använt mig av följdfrågor och uppmuntrande ord om att de t.ex. skall berätta mer, förklara osv.³³

Många informanter njuter av att delta i undersökningar då de erbjuder ett tillfälle för dem att prata om sina egna liv, erfarenheter och åsikter om olika ämnen. Genom att de pratar om sina liv, blir informanterna ofta medvetna om vad de själva känner och tänker. Detta ses ofta som en positiv erfarenhet för informanterna.³⁴ Under intervjuerna har jag också upplevt att informanterna verkligen tyckt om att dela med sig av sina liv och att de kunde prata fritt och öppet om det, dvs. att de kände sig bekväma under intervjutillfällena.

2.5 Dokumentationsstrategier

Intervjuerna tog mellan 30 och 50 minuter per person att genomföra. Alla intervjuer gjordes på svenska och spelades in med ljudupptagare. Samtliga intervjupersoner accepterade att bli inspelade. Ljudupptagaren användes dels för att anteckningar under intervjuerna hade varit störande för intervjupersonerna, dels för att det hade kunnat leda till att man missar graden av emfas i intervjuvaren.³⁵ Det transkriberade materialet uppgår till totalt 51 A4-sidor.

2.6 Etiska riktlinjer

Synpunkter om etik varierar från forskare till forskare beroende på egen bakgrund, kön, erfarenhet osv. Forskaren bör själv avgöra vad som är etiskt viktigt i kvalitativa undersökningar.³⁶ Nedan följer vad jag anser är viktigt.

Informanterna bör vara väl informerade om undersökningens syfte och på grundval av denna information själva avgöra om de vill delta i undersökningen. Vidare ska forskaren inte utsätta informanterna för skada eller någon form av risk. Inför varje intervju berättade jag

³³ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 120.

³⁴ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 74.

³⁵ Trost, 2010, s. 74.

³⁶ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 62.

därför vad som var syftet med mitt arbete och att deras deltagande var frivilligt. Ingen av de tillfrågade avstod från att bli intervjuade.

Att forskaren alltid ska skydda sina informanter, dvs. att lova anonymitet är också viktigt.³⁷

Informanterna har till mig framfört att de inte hade några problem med att jag uppger deras riktiga namn i uppsatsen. Emellertid har jag ändå valt att anonymisera mina informanter genom pseudonymer, vilket metodforskare rekommenderar.³⁸

Konfidentialitet, som handlar om att information inte ska spridas, är ytterligare en viktig etisk aspekt. Konfidentialitet uppnås genom att forskaren kommer överens med informanterna om vem som kan ta del av vad som sagts i intervjuerna. Jag har muntligt kommit överens med mina informanter om att jag har rätt att använda deras svar i min uppsats.³⁹

Kvalitativ forskning och intervjuer karakteriseras av att man spelar in intervjuerna på band och transkriberar det som sagts till ett dokument. Innan intervjuerna startas informeras informanterna om varför inspelning är nödvändig, vem som kommer att ta del av transkriptionen och därefter frågar man informanterna om tillstånd att spela in. Detta är etiskt viktigt och nödvändigt.⁴⁰ Jag har därför kommit överens med mina informanter om att det bara är jag och min handledare som kommer att ta del av transkriptionerna samt att endast jag kommer att lyssna på inspelningarna och att de kommer att raderas när uppsatsen publicerats.

2.7 Övrigt material

Jag har hittat litteratur som jag har använt mig av i denna uppsats via sökningar i Lunds universitets databaser Libris och Lovisa. När jag har sökt litteratur har jag letat efter nyckelorden; invandrare, invandrarungdomar, andra generationens invandrare, integration och identitet på svenska samt ordens engelska översättning. Jag har även använt mig av litteratur (tidigare forskning) från mina tidigare uppsatser i ämnet historia som behandlat första generationen arbetskraftsinvandrares syn på sin livssituation. Detta har givit mig en förförståelse för hur andra generationens invandrare kan ha upplevt sin situation och sin identitet under sin barn- och ungdomstid.⁴¹

2.8 Analysverktyg

³⁷ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 63.

³⁸ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 71-72.

³⁹ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 72.

⁴⁰ Hennink & Hutter & Bailey, 2012, s. 70.

⁴¹ Stojanovic-Zezovic, Daniel, "Kvinniga arbetskraftsinvandrares ansikten - Några kvinnliga arbetskraftsinvandrares skildringar om ankomsten och integrationsprocessen in i det svenska samhället", Lunds universitet: Historiska institutionen [c-uppsats], 2013 & Stojanovic-Zezovic, Daniel, "Arbetskraftsinvandringen under lupp - Några arbetskraftsinvandrares skildringar kring ankomsten och integrationsprocessen in i det svenska samhället", Lunds universitet: Historiska institutionen [b-uppsats], 2012.

Inom kvalitativ forskning är bearbetning, analys och tolkning av datamaterial i form av intervjuer ofta avhängiga av den enskildes personliga inriktning.⁴² Det är emellertid viktigt att redovisa hur man analyserat sitt material för att läsaren ska kunna ta ställning till det "empiriska underlagets beskaffenhet".⁴³

Bearbetningen och analysen av mina intervjuer har skett i flera steg och har varit tidskrävande eftersom det krävts tid att tankemässigt kunna arbeta mig in i materialet. För att kunna urskilja mönster i mitt material har jag läst mina transkriberingar åtskilliga gånger. Analysarbetet har skett genom att jag sorterat efter frågeställningar i denna uppsats och teman i min intervjuguide. Därefter har jag markerat likheter och skillnader i svaren, individuella egenskaper och jag har också analyserat materialet med tanken att finna formuleringar som återkommer, vad gäller nyckelord. Under hela analysarbetets gång har jag skapat olika kategorier av rubriker. I början hamnade många citat under flera rubriker men genom att analysera mitt material på olika sätt och åtskilliga gånger, eller om man så vill, med olika glasögon, har rubriker till denna uppsats utkristalliserats efterhand.

3. TIDIGARE FORSKNING

På 1980- och 1990-talet gjordes mycket forskning om arbetskraftsinvandrarna som kom till Sverige på 1960- och 1970-talet och även en del om deras barn (andra generationen) som då var tonåringar. Forskarna var intresserade av att undersöka hur flytten till och situationen i det nya landet hade påverkat arbetskraftsinvandrarna och deras barn.

3.1 Första generationen - Arbetskraftsinvandrarna

Nationalekonomerna Jan Ekberg och Björn Gustafsson skriver i boken *Invandrare på arbetsmarknaden* (1995) t.ex. att beslutet att flytta till ett nytt land ofta var ett stort beslut som gjorde att de som vill utvandra var tvungna att väga uppoffringar mot förväntade fördelar. Ekberg och Gustafsson påpekar att arbetskraftsinvandrarnas beslut att flytta till Sverige oftast var familjebeslut, dvs. då de övriga familjemedlemmarna kom senare, som kedjeimmigranter.⁴⁴ Invandrarna, som oftast var unga människor, fick komma överens inom familjen om de ville stanna en kortare period i det nya landet eller stanna för evigt.⁴⁵

⁴² Trost, 2010, s. 149.

⁴³ Ehn, Billy, "Livet som intervjukonstruktion" i Tigerstedt, Christoffer & Roos, J.P & Vilkkko, Anni [red], *"Självbiografi, kultur, liv, levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap"*, Stockholm: Symposion, 2012, s. 205.

⁴⁴ Anhöriginvandring eller anknytninginvandring (eller som det benämns i denna uppsats, kedjeimmigration) är när en person flyttar till Sverige på grund av att han/hon har en anhörig som har uppehållstillstånd i Sverige eller är svensk medborgare. Detta gäller make, maka, sambo eller barn under 18 år.

<http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/arbetskraftsinvandring/historiskt/>.

⁴⁵ Ekberg, Jan & Gustafsson, Björn, *"Invandrare på arbetsmarknaden"*, Kristianstad: Kristianstads boktryckeri AB, 1995, s. 15 och 16.

Journalisten Stefan Larsson skriver i boken *Vi kom för en tid - stannade hela livet: Arbetskraftsinvandrare i Göteborg berättar* (2011) att de arbetskraftsinvandrade männen och kvinnorna sökte olika friheter genom emigrationen. Männen emigrerade för att kunna bryta traditioner, t.ex. för att inte gå i sina fäders fotspår vad gäller yrke medan kvinnorna emigrerade för att få frigörelse från patriarkala familjestrukturer i hemländerna, samt för att kunna utöka sina rättigheter som kvinnor. Sammanfattningsvis menar Larsson att den inre resan dominerade för kvinnorna och den yttre för männen.⁴⁶

Sociologen Wuokko Knocke skriver i sin bok *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack* (1986) att de invandrade kvinnorna skiljde sig åt vad gäller flyttningsmotiven. De finska kvinnorna nämner bland annat lusten och möjligheten att hitta bättre arbete samt äventyrslystnad som de viktigaste orsakerna till att de valde att emigrera till Sverige. Jugoslaviskorna och grekiskorna följde efter sina män. Många av dem var gifta med män som kommit till Sverige innan dem. För de grekiska kvinnorna var det vanligt att lämna kvar barnen hos släktingar i Grekland för att kunna arbeta i Sverige ett tag.⁴⁷

Enligt Ekberg och Gustafsson fick arbetskraftsinvandrarna från Finland och södra Europa betydligt bättre levnadsstandard i Sverige.⁴⁸ I boken *Skyddsmurar* (1985) skriver sociologen Aleksandra Ålund, som koncentrerat sig på etnicitetens betydelse och vars undersökningsgrupp främst var jugoslaviska arbetskraftsinvandrare, att många arbetskraftsinvandrare planerade att stanna några år, tjäna ihop pengar och sedan återvända. Detta synsätt ledde till att många av dem levde i "tillfällighetens permanens" med bindningar till de båda länderna. Invandrarna befann sig bokstavligen på väg mellan dessa länder. I de kretsar invandrarna befann sig i, växte olika invandrarkulturer upp i Sverige. I invandrarkulturerna var det främst familj, släkt och vänner som stod för den sociala kontinuiteten. Familjen var i centrum för arbetskraftsinvandrarna.⁴⁹ En annan sak som utmärkte arbetskraftsinvandrarna var, enligt Ålund, att många ansåg att de befann sig i ett underläge gentemot omvärlden. Detta medförde att de i olika situationer utvecklade skyddsmurar, dvs. kulturella barriärer mot "utgrupper" (i detta fallet svenskarna). Skyddsmurarna menar Ålund skulle bevara den etniska identiteten men också fungera som protest och försvar mot diskriminering och rasism.⁵⁰

⁴⁶ Larsson, Stefan, *"Vi kom för en tid - stannade hela livet. Arbetskraftsinvandrare i Göteborg berättar"*, Göteborg: ABF, 2011, s. 126.

⁴⁷ Knocke, Wuokko, *"Invandrade kvinnor i lönearbete och fack"* [Forskningsrapport nr 53], Stockholm: Arbetslivscentrum, 1986, s. 82 och 86.

⁴⁸ Ekberg & Gustafsson, 1995, s. 16 och 29.

⁴⁹ Ålund, Aleksandra, *"Skyddsmurar"*, Stockholm: Liber truck, 1985, s. 19 och 29.

⁵⁰ Ålund, 1985, s. 14.

Pedagogerna Baysan och Bennerstam, som undersökte turkiska arbetskraftsinvandrare från landsbygden, skriver i *Kulturell förståelse* (1990) att de turkiska invandranas bostads- och levnadsförhållanden är kännetecknande för alla andra arbetskraftsinvandrare på 1960- och 1970-talet oavsett ursprungsland. Under dessa decennier bodde arbetskraftsinvandrarfamiljer de första åren i Sverige trångt, jämfört med bostadssituationen i hemländerna. De valde att bo trångt, utan fina möbler och nöjen för att kunna spara ihop pengar och sedan återvända till sina hemländer. I hemländerna hade de i många fall börjat bygga hus efter det att de hade emigrerat till Sverige. När de slösade pengar så var det främst på bilar, för att med dem kunna åka ner till hemlandet på semester.⁵¹

3.2 Andra generationens invandrare

Forskningen som gjordes på 1980-talet visar på att många invandrabarn under sin barndom kom att befinna sig i en konfliktsituation, där de stod med en fot i vardera av två kulturer och utvecklade två kulturella identiteter. Konfliktsituationen bestod i att invandrabarnen var starkt påverkade både av majoritets- (det svenska samhället) och minoritetssamhället (den familj de levde i). Båda krävde dessutom konformitet för medlemskap, konstaterar sociologen Yazgan i statens invandrarverks rapport.⁵² Detta förde med sig att många av invandrabarnen levde i permanenta transitförhållanden under sin barndom, där inget i deras utvecklingsprocess var riktigt självklart. Föräldrarna blickade bakåt mot hemlandet och drömde om att återvända medan barnen ofta var tvungna att föra sin kamp själva och bestämma sin framtid.⁵³ Enligt Ålund och sociologen Carl-Ulrik Schierup i boken *Will they still be dancing? Integration and ethnic transformation among Yugoslav immigrants in Scandinavia* (1987) var invandrabarnens band till föräldrarnas hemländer mer ideologiska eller mytologiska, eftersom de hade fötts i eller kommit till Sverige som små.⁵⁴ Ytterligare en skillnad mellan första och andra generationens invandrare menar etnologerna Åke Daun och Billy Ehn i boken *Bland-Sverige* (1989) var att den andra generationen hade annorlunda förväntningar inför det nya landet och att de mer eller mindre ville bli lika landets infödda medborgare. De hade med andra ord större krav på tillvaron än vad deras föräldrar hade haft.⁵⁵ Invandrabarnen kom att utvecklas till en "komplicerad produkt av ett flertal samverkande processer (identitetsproblematik, stigma, generationskonflikter i hemmet,

⁵¹ Baysan, Selhattin & Bennerstam, Hanns R, "Kulturell förståelse", Lund: Studentlitteratur, 1990, s. 41-47.

⁵² Yazgan, Ayla, "Turkiska flickor - andra generationen invandrare", Statens invandrarverk, SIV rapport, Stockholm: Statens invandrarverk, 1983, s. 10.

⁵³ Ålund, 1985, s. 63.

⁵⁴ Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik, "Will they still be dancing? Integration and ethnic transformation among Yugoslav immigrants in Scandinavia", Göteborg: Graphic Systems AB, 1987, s. 244.

⁵⁵ Daun, Åke & Ehn, Billy (red), "Bland-Sverige", Stockholm: Carlssons Bokförlag, 1989, s. 34.

situationer på arbetsmarknaden, t.ex. arbetslöshet, skolan, kamratkretsen och samhället)"⁵⁶ menar Ålund. Andra generationens invandrare var enligt forskarna den grupp som från sina föräldrar övertog en diffus kulturroll och utvecklade en alternativ identitet. Enligt Daun och Ehn var det också dessa barn som råkade mest i konflikt med sina föräldrar, en grupp som i sin tur inte hade stora förväntningar inför det nya landet och inte heller ville bli lika landets infödda medborgare.⁵⁷ Ålund skriver att invandrabarnen växte upp i en tid då det rådde en infekterad debatt om hemspråksundervisningen, där debatterna mer lämnade "förvirring än klarhet vad beträffar framtiden".⁵⁸ Språkforskaren Sally Boyd skriver i boken *Nybyggarna i Sverige. Invandring och andragenerationen* (1987) att det var vanligt bland andra generationens invandrare att tala majoritetsspråket med syskon och vänner sinsemellan och minoritetsspråket i samtal med föräldrar och andra personer i föräldragenerationen.⁵⁹

Dessa unga var också den grupp som i mindre grad än svenska jämnåriga sökte till gymnasiet och som oftare än andra elever sökte till praktiska linjer, enligt Yazgan.⁶⁰ Ålund skriver också att det var invandrarungdomarna i åldrarna 16 till 19 år som hade högre arbetslöshet än de svenska ungdomarna. Även när det gäller andra sociala problem, belyses att invandrabarnen var överrepresenterade bland fallen för barnavårdsnämnden. Även statistiken över ungdomsbrottsligheten bland invandrarungdomar steg under åren 1967-77.⁶¹ I media gick man så långt att man sände radioprogram där denna grupp unga definierades som "en tidsinställd social bomb."⁶² Att många invandrarungdomar kom att misslyckas handlade enligt Ålund om att deras föräldrar ställde alldeles för höga krav på dem. De såg inte sina barns framtid inom ramen för den svenska arbetarklassen utan talade om dem som blivande lärare, läkare, advokater m.m. Barnens misslyckanden ledde till självaklagelser, flykt, besvikelser, apati och aggression. Dessa unga befann sig på en dyster arbetsmarknad på 1980-talet, där de sågs som konkurrenter och som ibland ledde till att rasistiska tendenser stärktes. De växte enligt Ålund också ofta upp i hem där de överarbetande föräldrarna själva genomgick en intern kris. Ålund konstaterar också att många av dessa barn uppfostrades av mödrarna, vilka själva både förvärvsarbetade heltid, hade tungt hemarbete och befann sig i familjekriser, vilket ledde till högre skilsmässofrekvens.⁶³ Andra generationens invandrarungdomar var

⁵⁶ Ålund, 1985, s. 84.

⁵⁷ Daun & Ehn, 1989, s. 33.

⁵⁸ Ålund, 1985, s. 84.

⁵⁹ Boyd, Sally, "Den andra generationens språkliga situation" i Lithman, Y [red], *Nybyggarna i Sverige. Invandring och andragenerationen*, Stockholm: Carlssons Bokförlag, 1987, s. 174-203.

⁶⁰ Yazgan, 1983, s. 35.

⁶¹ Ålund, 1985, s. 88.

⁶² Ålund, 1985, s. 84-87.

⁶³ Ålund, 1985, s. 88-89.

också de som hamnade i konflikter vad gäller normuppfattningar. Framförallt gäller det de ungdomar vars föräldrar hade kommit från landsbygden till en urban miljö, konstaterar Yazgan.⁶⁴

4. TEORI

Det som tas upp i tidigare forskning om andra generationens invandrare och mina teoretiska resonemang som presenteras nedan, inbegriper strukturella och kulturella förhållanden samt sociologiska, socialpsykologiska och etnologiska teorier för att ge en mer heltäckande bild av andra generationen invandrades situation. Mina resonemang angriper också på ett eller annat sätt frågor som rör andra generationens integration och identitetsutveckling. Genom att sätta dessa teorier i relation till andra generationen invandrades berättelser får man en ökad förståelse för deras tänkesätt och handlingar.

4.1 Identitet

Identitet är en tillskriven uppsättning av roller och normer och är en oumbärlig del av varje persons integritet.⁶⁵ Enligt Ehn i boken *Kultur och erfarenhet* (1993) är känslan av hemmahörande både på ett individuellt (personligt) och på ett kollektivt (gruppmissigt) plan det som brukar betecknas som identitet. Identitet förutsätter dessutom en kontinuitet i tid, där människor känner igen sig både i nutid och dåtid.⁶⁶ Det är identitetsarbetet som till slut enligt psykologen Jan Ramström leder till att individen blir infogad i ett socialt sammanhang som "*både bekräftar att individen är och bekräftar vem individen är i förhållande till andra*".⁶⁷

Enligt pedagogen Maria Borgström i boken *Att vara mitt emellan. Hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan upprätthålla villkoren för sin sociokulturella identitetsutveckling* (1998) kan identitet också indelas i subjektiv och objektiv identitet. Den subjektiva identiteten handlar om människans uppfattning av vem hon själv är (det vill säga jagidentitet och självuppfattning)⁶⁸ medan den objektiva identiteten (det vill säga den sociala identiteten)⁶⁹ är

⁶⁴ Yazgan, 1983, s. 10.

⁶⁵ Kellner, D, "Popular culture and the reconstruction of postmodern identities" i Lash, S & Friedman, J [red], *Modernity & Identity*, Oxford: Blackwell, 1992, s. 141.

⁶⁶ Ehn, Billy, "Etnicitet symbolisk konstruktion av gemenskap" i Ehn, Billy [red], *Kultur och erfarenhet*, Stockholm: Carlssons Bokförlag, 1993, s. 65-93.

⁶⁷ Ramström, Jan, *Tonåringen i välfärdssamhället: om svårigheter att bli vuxen i dagens västerländska kultur*, Lund: BTJ tryck, 1991, s. 122.

⁶⁸ Jagidentiteten är den psykologiska kärnan i identiteten medan självuppfattningen är en kognitiv aspekt om förställningar, känslor och värderingar som individen har om sig själv.

Borgström, Maria, *Att vara mitt emellan. Hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan upprätthålla villkoren för sin sociokulturella identitetsutveckling*, Stockholm: Stockholms universitet (Pedagogiska institutionen), 1998, s. 29.

⁶⁹ Social identitet handlar om hur man definierar andra efter breda kategorier som kön, ålder, yrke, nationalitet, etnisk bakgrund osv. medan personlig identitet är de karakteristika man får av andra som gör en unik. (Borgström, 1998, s. 30).

den identitet som andra tilldelar oss. De subjektiva och de objektiva identiteterna samspelar enligt sociologerna Anders Lange och Charles Westin i boken *Etnisk diskriminering och social identitet - En rapport från diskrimineringsutredningen* (1981) eftersom vi människor påverkas av hur andra ser på oss, samtidigt som vår egen syn på oss själva påverkar den andres bild av oss och vår förmåga att handla.⁷⁰

4.2 Etnisk identitet

Ehn skriver att det finns fyra kriterier för att identifiera en etnisk grupp, nämligen att man själv och världen ser gruppen som en grupp, att gruppen har föreställningar om ett gemensamt ursprung, att man i stor utsträckning gifter sig inom gruppen och att gruppen skiljer sig från andra grupper vad gäller olika kollektiva egenskaper (till exempel språk och en gemensam religion). Ehn tillägger att inget av de två sista kriterierna räcker till för att identifiera alla etniska grupper. Att använda språk och kultur för att definiera etnisk identitet är problematiskt menar både Ehn och Borgström eftersom kulturen ofta enligt dem varierar stort inom en och samma etniska grupp.⁷¹ Samtidigt är kulturella värderingar, enligt antropologen Anita Jacobson Widding i boken *Identity. Personal and socio-cultural* (1983), nödvändiga faktorer för konstruktionen av en bild av jaget⁷² och språket är en viktig del i den sociala interaktionen och utvecklingen av en sociokulturell identitet, menar Borgström.⁷³ Borgström hävdar också att härkomst däremot kan ses som ett etniskt kriterium.⁷⁴ Enligt Lange & Westin är den egna etniska identiteten också "den främsta källan till självkänsla och ömsesidigt erkännande inom varje grupp, oavsett hur denna identitet värderas av andra grupper."⁷⁵

4.3 Identitetens utveckling i interaktion med andra

Symbolisk interaktionism studerar medvetandets och jagets uppkomst och utveckling i interaktion med den sociala miljön. Sociologen George Herbert Mead i boken *Medvetandet, jaget och samhället - Från socialbehavioristisk ståndpunkt* (1995) ser identiteten som något som uppstår genom sociala erfarenheter men också som ett resultat av sociala strukturer, samhällets normer och det kulturella mönstret. Enligt Mead samspelar "jaget" och "den andre" i en interaktion där individen utvecklar sitt medvetande i relation till "den andre".⁷⁶ Jaget

⁷⁰ Lange, Anders & Westin, Charles, *"Etnisk diskriminering och social identitet - En rapport från diskrimineringsutredningen"*, Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB, 1981, s. 181-182.

⁷¹ Ehn, 1993, s. 65-93 samt Borgström, 1998, s. 34.

⁷² Jacobson-Widding, Anita [red], *"Identity. Personal and socio-cultural"*, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1983, s. 14.

⁷³ Borgström, 1998, s. 40 och 43.

⁷⁴ Borgström, 1998, s. 34.

⁷⁵ Lange & Westin, 1981, s. 256.

⁷⁶ Mead, George Herbert, *"Medvetandet, jaget och samhället - Från socialbehavioristisk ståndpunkt"*, Lund: Grahns Boktryckeri AB, 1995, s. 109-114.

föregår inte samhället och samhället föregår inte jaget utan de uppkommer och fortsätter att existera i och genom varandra. Jaget är således skapat i en interaktion med omgivningen och denna interaktion skapar i sin tur det sammanhang som jaget är del av, dvs. en symbolisk verklighet. Det är denna symboliska verklighet som gör tankevärlden och därmed det självmedvetna jaget möjligt. Jagutvecklingen påverkas enligt Mead av *den generaliserade andre*, hela samhällets attityd, dvs. normer, värderingar och regler som individen internaliserar från omgivningen.⁷⁷ Genom "rollövertagande"⁷⁸ från den generaliserande andre och betydelsefulla personer, dvs. *signifikanta andra* (föräldrar, syskon, lärare och vänner) och från andra individer som inte har lika stor betydelse, kan individen se på sig själv genom gruppens ögon och handla utifrån sin uppfattning om vad det generella synsättet är. Här spelar språket en avgörande roll men också vilka individer man träffar. Att individen har en identitet i gemenskap med andra betyder dock inte att han/hon måste acceptera samhällets syn på sig själv. Viktigt att komma ihåg enligt Mead är att samhällets syn på individen ändock alltid är närvarande i individens tänkande.⁷⁹

Sociologerna Peter L. Berger och Thomas Luckmann gör i boken *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge* (1966) gällande att vi människor inte är födda medlemmar av samhället, utan att vi föds med en mottaglighet gentemot det samhällsliga (sociality). Denna mottaglighet gör oss till medlemmar av ett visst samhälle.⁸⁰

Under barndomen sker den första socialisationen, den primära socialisationen, genom vilken man blir medlem av samhället. Denna socialisation är enligt författarna den mest betydelsefulla och viktiga för människor. Individen föds in i en objektiv social struktur, där han/hon möter de signifikanta andra, som fastlägger hans/hennes socialisation. De signifikanta andras meningar och definitioner är för individen den enda objektiva verkligheten. Här sker en internalisering där individer gör de signifikanta andras roller och attityder till sina egna. På detta sätt blir individen medveten om vem han/hon är. Under den primära socialisationen lär sig individer olika normer och regler i hemmet som blir viktiga för resten av livet. Enligt Berger och Luckmann är det man lär sig under den primära socialisationen ofta svårt att ändra på senare i livet. De signifikanta andra skapar således

⁷⁷ Mead, 1995, s. 120-126.

⁷⁸ Mead, 1995, s. 182-183.

⁷⁹ Mead, 1995, s. 120-126.

⁸⁰ Berger, Peter L & Luckmann, Thomas, *"The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge"*, Great Britain: Penguin University Books, 1966, s. 149.

individens subjektiva verkligheter fram tills dess att de generaliserade andra har blivit etablerade i individens medvetande.⁸¹

Därefter sker en sekundär socialisation där nya sektorer av livet införs i tillvaron.⁸² Sekundär socialisation kan ses som en internalisering av institutionella eller institutionsbaserade subvärldar. Alla genomgår inte samma sekundära socialisation utan den är beroende av vilken livsväg man väljer. Alla lär sig således inte att ta samma roller eller vägar i livet. Under den sekundära socialisationen tar individer olika vägar, t.ex. har olika musiksmak, väljer tro med mera, val som inte fanns under den primära socialisationen.⁸³ Socialisationen är aldrig total utan fortsätter livet ut, avslutar Berger och Luckmann.⁸⁴

4.4 Integration

Identitet och integration hör samman, enligt sociologen Ahmadi Nader i boken *Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare* (2000). Uppfattningen om den kulturella identitetens betydelse har relevans för integrationen, dvs. känslan, det subjektiva tillståndet av tillhörighet.⁸⁵

I litteraturen om invandras anpassning till majoritetssamhället har assimileringsspektiven dominerat den sociologiska forskningen, skriver sociologen Min Zhou i artikeln *Segmented Assimilation: Issue Controversies, and Recent Research into the New Second Generation* (1997) i tidsskriften *International Migration Review*. Enligt teorier om assimilering antar man att det finns en naturlig process inom vilken olika etniska grupper utvecklas mot en gemensam kultur.⁸⁶ Assimileringsforskaren och sociologen Milton Gordons typologi om assimilering i tidsskriften *Assimilation in American Life* (1964) försöker fånga komplexiteten i denna process genom att rangordna olika stadier som assimileringen förväntas gå igenom. Det handlar om allt från ett kulturellt stadium, ett strukturellt stadium, ett äktenskapligt stadium, ett identifieringsstadium, ett attityd- och mottaglighetsstadium, ett beteendemottaglighetsstadium till ett medborgarassimileringsstadium. Stadierna är inte strukturerade i ordningsföljd och det ena stadiet behöver enligt Gordon inte leda till ett annat specifikt stadium och då framförallt inte det kulturella stadiet. Mycket handlar menar Gordon om hur

⁸¹ Berger & Luckmann, 1966, s. 149-157.

⁸² Berger & Luckmann, 1966, s. 150.

⁸³ Berger & Luckmann, 1966, s. 157-165.

⁸⁴ Berger & Luckmann, 1966, s. 157.

⁸⁵ Ahmadi, Nader, "Kulturell identitet i gungning" i Allwood Carl Martin & Franzén Elisie C, "*Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare*"; Stockholm: Natur och kultur, 2000, s. 175.

⁸⁶ Zhou, Min, "Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation" i "*International Migration Review*", New York: The Center for Migration Studies of New York, 1997, s. 976.

pass accepterade invandrarna blir av majoritetssamhället. Det strukturella assimilationsstadiet är enligt Gordon viktigast. Om detta stadium kan passeras menar Gordon att det är möjligt med en total assimilering, men för att detta skall ske måste invandrarna befria sig själva från sina gamla kulturer och lämna sina marginella positioner.⁸⁷

På 1960-talet möttes assimileringsteorierna av motstånd då det visade sig att icke-europeiska invandrare till Amerika, generation efter generation vidhöll etniska skiljaktigheter. Sociologen Gans visade i tidsskriften *Ethnic and Racial Studies* (1992) att andra generationens invandrare utvecklade högre förväntningar än vad deras föräldrar hade på det nya landet, särskilt på utbildningssystemet och på möjligheten att få bättre jobb än vad deras föräldrar hade haft. Gans skriver om multietniska perspektiv på integrationen, där man skulle se etniska eller invandrades kulturer som ett integrerat segment i majoritetssamhället.⁸⁸

Redan år 1945 påpekade socialantropologerna William Lloyd Warner och Leo Srole i det klassiska arbetet *The Social Systems of American Ethnic Groups* att även om invandrades sociala och ekonomiska kapital förbättras så kommer inte deras sociala mobilitet vad gäller hur man identifierar minoritetsgrupper, så som hemspråk, ursprungsland och religion att förändras. Dessa externa institutionella faktorer, skapade av samhället, menar forskarna ändå kommer att stämpla invandrare som "invandrare".⁸⁹

4.5 Etiketter - Stigma

År 1973 myntade sociologen Erving Goffman i boken *Stigma* sin berömda teori om begreppet stigma. Goffman förklarade detta som att om någon avviker från samhällets normer ses denna person som en avvikare och då betecknas hans/hennes egenhet som en avvikelse. Personen ses som någon som inte är i stånd att vinna fullt socialt erkännande. Den stigmatiserade har en egenskap som är djupt misskrediterande, han/hon har ett stigma.⁹⁰

Enligt Goffman finns det tre typer av stigma; kroppsliga missbildningar, fläckar på den personliga karaktären (exempelvis onaturlig lidelse eller bristande hederlighet) och tribala stambetingande stigmat (som omfattar ras, nation och religion). Tribala stambetingande stigmat "kan förmedlas från generation till generation och i lika mån drabba alla medlemmar

⁸⁷ Gordon, Milton, "The Nature of Assimilation" i *Assimilation in American Life*, New York: Oxford university Press, 1964, s. 60-83.

(http://faculty.washington.edu/charles/562_f2011/Week%203/assimilation_gordon_ch3.pdf)

⁸⁸ Gans, H.J, "Second-Generation. Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post-1965 American Immigrants" i tidsskriften *Ethnic and Racial Studies*, London: Routledge, 1992, s. 173-192.

⁸⁹ Warner, William Lloyd & Srole, Leo, *The Social Systems of American Ethnic Groups*, New Haven, CT: Yale University Press, 1945, s. 101-102.

⁹⁰ Goffman, Erving, *Stigma*, Lund: Berlingska Boktryckeriet, 1973, s. 14.

i familjen".⁹¹ Det är den sistnämnda stigmaformen som kan appliceras på en invandrare. Applicerat på en andra generationens invandrare skulle utseendet och/eller beteendemönstret (stilen) och språket kunna fungera som stigmasymboler.

5. INFORMATION OM INTERVJUPERSONERNA

Tamara, 45 år gammal, kommer från (Jugoslavien) Serbien och jobbar inom en statlig myndighet. Tamaras föräldrar kom till Sverige år 1971 som arbetskraftsinvandrare. Pappan kom först och några månader senare kom resten av familjen hit. Tamara var ett och ett halvt år gammal vid ankomsten. Planerna för föräldrarna var att stanna några år för att tjäna ihop pengar, bygga hus i hemlandet och sedan återvända till hemlandet. Så blev inte fallet och de bor alla idag kvar i Sverige. Tamara är tvåspråkig, det vill säga hon pratar både svenska och serbiska flytande. Hon berättar dock att hon inte behärskar lika många akademiska begrepp på serbiska som på svenska. Tamara är högutbildad och har en doktorsexamen.

Bojan, 47 år gammal, kommer från (Jugoslavien) Serbien och jobbar inom industrin. Bojans pappa kom till Sverige år 1966 som arbetskraftsinvandrare från Makedonien och resten av familjen anslöt sig år 1968. Bojan var då ett år gammal. Bojan är tvåspråkig, det vill säga pratar svenska och serbiska flytande. Dock tänker han på svenska, då allt han läser, tidningar osv. är på svenska. Bojan har gått olika kursutbildningar inom marknadsföring och reklam och har även läst kurser på ett universitet.

Alathea, 57 år gammal, kommer från Grekland och jobbar inom en statlig myndighet. Hennes pappa kom till Sverige år 1965 och mamman året därpå. Båda föräldrarna kom till Sverige som arbetskraftsinvandrare. Ett halvår senare, andra hälften av år 1966 kom Alathea och hennes syster till Sverige. Alathea var nio år gammal vid ankomsten till Sverige. Föräldrarnas plan var att stanna i Sverige i fem år, för att sedan återvända till Grekland. Det blev inget av återvändandet till hemlandet för Alathea och hennes familj. Hennes föräldrar, som idag är pensionärer, bor numera i Grekland. Alathea är gift med en svensk man och är tvåspråkig men påpekar att hon glömt mycket av det grekiska språket. Alathea har förskollärautbildning och har under årens lopp hunnit att arbeta som områdeschef, utvecklingsledare och rektor.

Charissa, 38 år, har grekisk och svensk bakgrund då hon kommer från ett blandäktenskap. Hennes pappa är grek och kom till Sverige år 1958 som arbetskraftsinvandrare medan mamman är svensk. Charissa arbetar som jurist på en statlig myndighet. Hon är född i Sverige och gift med en svensk man. Hon anser sig inte tvåspråkig men påpekar att hon kan grekiska ganska så bra. Charissa läste nämligen grekiska på egen hand vid ett universitet. Hon har juristexamen och har tidigare arbetat på en domstol och ytterligare en myndighet.

Anneli, 57 år, har finsk och svensk bakgrund eftersom hon kommer från ett blandäktenskap där pappan är svensk. Mamman kom till Sverige år 1955 från Finland och gifte sig med en svensk man. Mamman kom inte hit som arbetskraftsinvandrare, utan på grund av kärleken. Anneli är född i Sverige och känner sig inte tvåspråkig på så vis att hon kan både svenska och finska. Hon känner sig däremot tvåspråkig för att hon kan ett annat språk. Anneli jobbar inom en statlig myndighet. Hon har en mastersexamen och har bland annat arbetat med skolfrågor, varit rektor och utvecklingschef under sin arbetskarriär.

Mielikki, 47 år, kommer från Finland och är anställd vid ett universitet. Hennes föräldrar kom som arbetskraftsinvandrare till Sverige år 1969. Mielikki var då tre år gammal och hon kom samtidigt med föräldrarna och fyra syskon. Hon kan finska men menar att hon glömt språket då hon inte använder det så ofta och då hon är gift med en svensk man. Mielikki har studerat sociologi och filosofi och är nu är tjänstledig och går på en dokumentärfilmskola.

Jukka, 49 år, kommer från Finland och arbetar som skådespelare i en mellanstor stad i Skåne. Hans föräldrar kom till Sverige år 1965 som arbetskraftsinvandrare och han kom samtidigt med sina föräldrar. Jukka var då ett år gammal. Han anser sig tvåspråkig, det vill säga han pratar svenska och finska flytande men tillägger att han även behärskar danska och engelska.

⁹¹ Goffman, 1973, s. 11-14.

Han har arbetat inom teater och skådespeleri under hela sitt arbetsföra liv och då bland annat medverkat som skådespelare i tv-serier. Jukka berättar också att han jobbat flera år i England som skådespelare och att han ständigt är på resande fot.

6. Andra generationens invandrare - En grupp med "brett tänkande i sin ryggsäck"

När vi föds, föds vi in i en social struktur med "ett komplext mönster av sociala kategorier och hierarkiska och horisontella relationer mellan grupper", som varje grupp måste anpassa sig efter. Inom detta "intergruppsammanhang" får vi vår sociala identitet.⁹²

6.1 "Jag är den jag är" och upplevelsen av att ha en dubbel etnisk identitet

Intervjupersonernas utsagor visar på att deras syn på sin identitet och integration hör samman. Deras identitet utvecklas i interaktion med andra enligt Meads definition.⁹³ Denna interaktion är viktig eftersom den enligt mina intervjupersoner givit dem upplevelser av ett subjektivt tillstånd av tillhörighet.⁹⁴ Samtliga intervjupersoner berättar att de å ena sidan känner sig trygga i sin identitet som svenskar. Deras subjektiva identitet, det vill säga uppfattning av vem de själva är (dvs. jagidentitet och självuppfattning), enligt Borgströms definition⁹⁵ bygger på att de ser sig som en del av det svenska samhället. Samtliga av dem är födda i Sverige eller har kommit hit som väldigt små. De anser att de är en del av det svenska samhället. Intervjupersonerna behärskar det svenska språket flytande och är integrerade genom att vara en del av arbetsmarknaden. Tre av dem är gifta med svenskar. De har alla mer eller mindre genomgått Gordons olika assimileringstadierna⁹⁶ men framförallt är de accepterade av majoritetssamhället, vilket enligt Gordon är det viktigaste skeendet för att en total assimilering och integration ska ske.⁹⁷

Å andra sidan är den etniska identiteten ingenting de intervjuade kan bortse från. Det är denna identitet som ger dem självkänsla, vilket Lange & Westin påtalar är en vanlig effekt av hur etnisk identitet fungerar.⁹⁸ Intervjupersonerna menar att den etniska identiteten som t.ex. serber, greker och finländare lever kvar i deras värderingar, i det språk de mer eller mindre behärskar samt i och med att de även har släkt i ett annat land än Sverige. Trots att alla har en känsla av att vara hemmahörande i det svenska samhället, både på det individuella (personliga) och det kollektiva (gruppmässiga) planet, vilket enligt Ehn är en förutsättning för

⁹² Lange & Westin, 1981, s. 162.

⁹³ Mead, 1995, s. 109-114.

⁹⁴ Nader, 1964, s. 60-83.

⁹⁵ Borgström, 1998, s. 29.

⁹⁶ Gordons olika assimileringstadierna: ett kulturellt stadium, ett strukturellt stadium, ett äktenskapligt stadium, ett identifieringsstadium, ett attityd- mottaglighetsstadium, ett beteende-mottaglighetsstadium och ett medborgarassimilationsstadium. Gordon, 1964, s. 60-83.

⁹⁷ Gordon, 1964, s. 60-83.

⁹⁸ Lange & Westin, 1981, s. 256.

att en människa ska kunna utveckla en identitet,⁹⁹ finns hos alla mer eller mindre en känsla av en dubbel etnisk identitet. Känslan av att tillhöra både och ger dem det som psykologen Ramström pekar på, en känsla av att vara infogade i ett socialt sammanhang i olika situationer.¹⁰⁰ Så här förklarar några intervjupersoner:

"Mina värderingar är nog väldigt mycket grekiska, det hör jag på mig själv och när jag jämför mig själv med andra. De djupt rotade värderingarna är nog grekiska så jag kan inte säga annat." (Alathea)

"Jag och min bror pratade bara serbiska ända tills vi började i förskolan. Mina föräldrar menade att ett barn skulle kunna sitt hemspråk innan de lärde sig ett annat språk." (Tamara)

"Jag känner mig mer som serb om man säger så. Det kanske bara är det att man tänker på svenska." (Bojan)

"Det finns ju den här klivenheten som uppstår. [...] Jag kan inte riktigt säga att jag är svensk men jag kan inte säga att jag är riktigt finsk heller. [...] För att när vi växte upp i Norrköping, så åkte vi ju hem till Finland varje år så har man släkt i Finland. [...] Men nu håller folk på att bli gamla och dör och så där, så att det är väl nästan, idag känner jag mig som att jag skulle vilja ta lite tillbaka det jag förlorat, för den här klivenheten att man inte känner sig riktigt svensk finns ju där alltid liksom." (Mielikki)

Även om Charissas och Annelis uppväxt skiljer sig från de andras, då de växte upp i blandäktenskap och inte lärde sig grekiska eller finska alls eller mycket lite, finns även hos dem en känsla av att de inte är helsvenska.

"Jag uppfattar mig som att jag är halvt finländska och halvt svensk. Jag har, all min släkt på min mammas sida är kvar i Finland." (Anneli)

"Jag är ju av halv-grekiskt påbrå och jag är född och uppvuxen i Sverige. [...] Den grekiska delen för mig har varit väldigt viktig under hela uppväxttiden kan man säga och delar av mitt vuxna liv. [...] Jag har tillbringat ganska stor del av mitt vuxna liv [...] att på universitetet läsa grekiska då, för att tillägna mig kunskapen och språket." (Charissa)

Likaså när det kommer till så enkla saker som att heja fram ett landslag eller någon idrottare lyser den dubbla etniska identiteten igenom, berättar mina intervjupersoner. Finländarna Jukka och Mielikki förklarar:

"Det är ishockey haha, längdåkning och allt möjligt så här, sport [...] då hejar man både på Sverige och Finland oavsett. Men okej, i vissa fall så tycker man ju, oh finnarna är ju bättre haha, si så finsk si så hahaha. Och sen tycker man många gånger att svenskarna är bra ju, skitbra, på många saker, bättre än vad Finland är." (Jukka)

"Jag kan ju aldrig heja på Sverige i en match liksom och det är ju inga svåra saker men liksom det blir ändå så där. Jag kan ju heja på individuella svenska idrottsmännskor men inte när det är ishockey, så är det ju alltid Finland som gäller och är det fridrott och en finne är med, så då hejar jag på finnen liksom och alltså det känns ju lite knäppt alltså på något sätt." (Mielikki)

Ingen av de intervjuade ser den dubbla etniska identiteten som ett problem utan snarare som en förmån som givit dem en bredare och en mer föränderlig etnisk identitet och ett mer

⁹⁹ Ehn, 1993, s. 65-93.

¹⁰⁰ Ramström, 1991, s. 122.

multietniskt perspektiv på integrationen än vad deras föräldrar hade, enligt Gans teori.¹⁰¹ Att det skulle vara några problem att hålla isär dessa två identiteter är det ingen som upplever eftersom de två etniska identiteterna samvarierar på så sätt att de bildar ytterligare en dimension av en etnisk identitet. Intervjupersonerna går således inte från den ena identiteten till den andra. Så här berättar några intervjupersoner:

"Man har ett brett, vad ska man säga, olika länders fattning i sitt tänkande, så att man inte är enkelstyrd bara. [...] Det är bara plus. Ha det i ryggsäcken och använd [...] i situationer när det händer någonting, så kan man tycka att, oh, jag är därifrån. [...] Det tycker jag bara är positivt också på ett sätt, att det inte är, man ska inte se det på det negativa, negativt på det, att det är, att vadå kan du inte hålla isär det, nej men det är skönt att ha två olika. Det är så härligt." (Jukka)

"Jag ser på den dubbla identiteten som något positivt och tar det bästa ur dem båda. [...] Jag ändrar inte identitet i mötet med enbart svenskar eller enbart jugoslaver. Min dubbla identitet är den identitet som jag bär med mig hela tiden. Möjligen kan jag ändra språk eller musikstil hahaha. Men att jag i gruppen svenskar skulle bete mig typiskt svenskt eller i gruppen med jugoslaver typiskt jugoslaviskt, nej absolut inte. Jag känner mig lika trygg med alla människor oavsett nationalitet. Anledningen till detta är att jag är säker på vem jag är." (Tamara)

Anledningen till att intervjupersonerna upplever att de har en dubbel etnisk identitet beror enligt dem själva, dels på den uppfostran de har fått, dels på bemötandet i samhället, eller som Mead förklarar det, att identitet uppstår genom sociala erfarenheter men också som ett resultat av sociala strukturer, samhällets normer och det kulturella mönstret.¹⁰² De intervjuades "jag" har uppkommit och existerar i och genom dels de signifikanta andra (familjen, släkten) dels "den generaliserande andres" verklighet, som kommit att bli etablerade i intervjupersonernas medvetande.¹⁰³

6.2 Den primära socialisationens betydelse

Mina intervjupersoner har haft olika primära socialisationsprocesser. Intervjupersonerna med båda föräldrarna från Sydeuropa har haft en första socialisation, dvs. en primär socialisation som dominerats mycket av att de skulle bevara sitt hemspråk och föräldrarnas värderingar. Föräldrarnas socialisation skulle enligt Berger och Luckmanns teorier tolkas som att den har blivit deras objektiva verklighet.¹⁰⁴ Intervjupersonerna med föräldrar från Finland har å andra sidan haft en primär socialisation där deras föräldrar gjorde mycket för att deras barn skulle betrakta sig själva som svenskar. Detta medförde att några finländska intervjupersoner inte lärde sig finska medan andra lärde sig föräldrarnas språk. Så här berättar grekiskan Alatheia, serbiskan Tamara samt finländskorna Anneli och Mielliki om sin uppväxt:

"Man skulle ju alltså komma ihåg sitt hemland och sina värderingar och man skulle leva utifrån dem. [...] Det är klart att det grekiska slog ju igenom hela tiden och att de [föräldrarna] präglade mig i allt och ville att jag skulle leva som en grekisk flicka, med de normer och värderingar som vi

¹⁰¹ Gans, 1992, s. 173-192.

¹⁰² Mead, 1995, s. 109-114.

¹⁰³ Mead, 1995, s. 120-126.

¹⁰⁴ Berger & Luckmann, 1996, s. 149-157.

hade. De är inte så religiösa traditioner men värderingar. [...] Det var ju så, flickor fick inte gå på bio själva, flickor fick inte gå på stan själva efter skymning och så. Mycket sådana värderingar fanns ja. [...] I skolan pratade jag svenska. Hemma och med kompisarna pratade jag grekiska. Även med mina grekiska kompisar har det varit blandning, vi har blandat." (Alathea)

"Jugoslaviska föräldrar ansåg nämligen att svenska barn var ouppfostrade, de talade osanning, drack, använde droger och fick vara ute hur sent som helst. Vilka stereotyper! Mina föräldrar var inte sådana, tacka gud för det. Jag fick umgås både med svenska som jugoslaviska vänner och jag fick gå ut på diskotek och så vidare. [...] Som tonåringar började vi mer och mer prata svenska. Jag kommer ihåg att många jugoslaviska föräldrar fortsatte att förbjuda sina barn att prata svenska hemma. I min familj handlade det mer om att vi barn inte skulle blanda språken, antingen skulle vi prata jugoslaviska eller svenska... haha men samtidigt började våra föräldrar att blanda språk. Tala om dubbelmoral! De var ganska roliga nu när man tänker efter. De lånade in svenska ord som dammsuga, diska, sjukkasse, fackförening, förman, så pass mycket att de till slut blev jugoslaviska ord för dem." (Tamara)

Några röster om de finländska föräldrarna:

"Jag kan inte finska. Min mamma ville inte prata finska med mig när jag var liten för att det var inte fint, så att vi pratade svenska sedan jag föddes. [...] Jag kan förstå lite när någon pratar finska men jag kan inte tala det. Det tror jag var rätt så typiskt för finländare, folk som kom från Finland, att man inte ville behålla sitt språk då. Det var inte gångbart att komma till Sverige och bo här och prata finska eftersom det var ju ingen som förstod henne. Min pappa kan inte heller finska ju, så att hon hade ju inget val. Hon var tvungen att prata svenska. Men hon kunde ju valt att prata finska med oss barn, men det gjorde hon inte." (Anneli)

"Nej, jag pratade alltid svenska fast vi pratade finska med föräldrarna. Fast med syskonen pratade vi svenska med varandra, så det var bara mamma och pappa man pratade finska med." (Mielliki)

Ytterligare en skillnad i den primära socialisationen var vägen in i samhället. Föräldrarna till intervjupersonerna med sydeuropeiskt ursprung som båda hade arbetskraftsinvandrat bodde oftast först i baracker innan de skaffade sig billiga lägenheter i områden där andra etniska invandrare bodde. Det var också denna grups föräldrar som i väldigt liten utsträckning fick möjlighet att gå kurser i svenska. Dessa föräldrar gjorde allt för att bevara den etniska identiteten med språk, kultur och värderingar, genom att bo i invandrartäta områden och umgås i invandrarföreningar med etniskt likasinnade. De kom på så sätt att bilda det som Ålund kallar skyddsmurar, som skulle bevara den etniska identiteten.¹⁰⁵ Tamara berättar:

"Efter barackerna och det hemska källarrummet flyttade vi till en egen lägenhet. Det var ett bostadsområde på två hus och i båda husen bodde nästan bara jugoslaver och någon svensk och finländsk familj. Här hjälptes familjer åt att passa oss barn. Vi hade alltid kompisar, främst jugoslaviska barn, att leka med. Det pratades inte mycket svenska. Efter skolan gick alla in och gjorde läxor och sedan var vi i trädgården och lekte tillsammans. Mammorna som var hemma, tvättade tillsammans, satt ute och drack kaffe och passade oss... Jag minns att det var ganska mysigt och att man alltid kände sig trygg. Efterhand kan man nog tycka att vi levde ganska segregerat. Vi bodde inte i något miljonprogramsområde men levde ändå i en sorts enklavs liv, segregerade från svenskarna. [...] När jag var liten hade [...] de jugoslaviska föreningarna, stark status. Alla arbetskraftsinvandrare med jugoslaviskt ursprung (serber, kroater, slovener, makedonier osv.) gick dit. Föreningarna anordnade fester, utflykter och andra tillställningar. Här undervisades men också uppfostrades barnen till de jugoslaviska traditionerna. Många barn lärde sig att dansa folkdans, [...] läsa jugoslaviska dikter." (Tamara)

Alathea socialiserades inte in i det svenska samhället under lika starka skyddsmurar som Tamara eftersom hennes föräldrar kom i kontakt med en svensk kvinna som arbetade ideellt

¹⁰⁵ Ålund, 1985, s. 14.

och "slussade in" dem i samhället. Denna kontakt medförde att Alatheas föräldrars syn på att befinna sig i ett underläge gentemot majoritetssamhället, som Ålund påtalar var vanligt för arbetskraftsinvandrarerna, blev svagare.¹⁰⁶ Alatheas berättar:

"Vi bodde ganska trångt, vi var inom ett visst område som företaget hade lägenheter i, så där fick vi vara även om vi var fem i familjen, så bodde vi i ett rum och kök ganska länge. Sen så fick vi ta lägenheten. [...] Vi hade också en kvinna som helt ideellt tog sig an oss invandrare. Vi var flera familjer som kom samtidigt och den här kvinnan, hon ägnade mycket av sin tid för att se till så att vi acklimatiserade oss, började skolan i tid, slussade in oss. Hon var ju en brobyggare kan man ju säga och slussade in oss i samhället och så, så att vi fick väldigt mycket stöd och hjälp. [...] Det var ju inte alltid jag kunde prata med mamma och pappa om det för att de var: Va, vill du ut och drälla på stan och supa och sånt där? Det var ju inte det jag ville utan jag ville ju få möjlighet att få gå på disko eller gå på bio eller göra som mina kompisar. Det var väl lite svårt där men den här brobyggaren som vi hade, hon hjälpte till många gånger. Hon hade ju, hon var väl ansedd och respekterad av våra föräldrar, så att jag kunde prata med henne om saker och ting och hon förde in det i familjen, så att det lyckades till slut." (Alatheas)

I likhet med vad tidigare undersökningar om arbetskraftsinvandrarerna visar, kom mina intervjupersoners föräldrar till Sverige utan pengar och med planer att återvända.¹⁰⁷ Föräldrar som kom från Sydeuropeiska länder satsade inte i någon hög grad på att integrera sina familjer genom att bo i områden med svenskar eller att lära sig själva eller sina barn det svenska språket, berättar mina intervjupersoner. Detta gjorde däremot de finska intervjupersonernas föräldrar. Mielikkis föräldrar arbetade till exempel mycket de första fem åren för att de skulle kunna klara av att flytta från sin bostadsrätt i ett betongområde till ett eget radhus i ett område där fåtal familjer med invandrarbakgrund bodde. Mielikki berättar om sin uppfostran:

"När vi växte upp så fick vi nog sköta oss själva väldigt mycket och vi fick nog ta till oss vad vi ville liksom av det här och jag härmade mycket svenska familjer. Jag ville gärna att vi skulle vara en svensk familj. Vi var ju liksom för många barn, svenska familjer hade oftast bara två barn och vi fem liksom, så det fanns ju alltid en sån här strävan hos mig då, att bli så svensk som möjligt, fast jag förtryckte nog inte det finska och mina föräldrar var nog aldrig så där att, de var nog också upptagna att själva etablera sig, så jag tror inte att de lade så mycket kraft i det att vi skulle vara på ett visst sätt." (Mielikki)

Enligt Mielikki kom finländare inte att uppfattas så mycket annorlunda än svenskar och detta beror enligt henne på att det fanns andra nationaliteter som svenskarna såg som problem vad gäller integrationen. Hon förklarar vidare:

"Svenskarna såg på jugoslaverna som inte kunde integreras så himla väl liksom. Då stack inte vi ut på ett annat sätt ju, så jag tror att det berodde på det där lite grann, men sen glömde de bort oss och sådär. [...] Det är lättare att vara finne kanske än att vara en annan slags invandrare [...] man betar sig inte så mycket annorlunda heller. Det har nog mycket med det, att man är blondare eller att man har ljusare hy osv." (Mielikki)

De religiösa traditionerna var knappt synliga i den primära socialisationsprocessen hos intervjupersonerna från de sydeuropeiska länderna. Här dominerade t.ex. för "jugoslavernas"

¹⁰⁶ Ålund, 1991, s. 13-14.

¹⁰⁷ Ålund, 1985, s. 19 och 29 & Baysan & Bennerstam, 1990, s. 41-47.

del istället den kommunistiska ideologin. Detta ledde till att mina intervjupersoner redan som små lärde sig vikten av att fira internationella kvinnodagen, Jugoslaviens nationaldag och Titos födelsedag men också att de fick avlägga en ed för att bli Titos pionjärer, fastän de bodde i Sverige. Tamara berättar:

"Tito var mycket populär och i alla [invandrar]klubbar hängde hans porträtt. Alla jugoslaviska barn i föreningen i Sverige fick därför, liksom alla barn i Jugoslavien, avlägga ed för att bli Titos pionjärer.¹⁰⁸ [...] Liksom de här värderingarna som lyfts upp i denna ed, blev vi egentligen uppfostrade. Vi skulle älska vårt hemland och det var ingen tvekan om att det var Jugoslavien, vi skulle prata vårt hemspråk, vi skulle vara duktiga i skolan, vi skulle aldrig ljuga, vi skulle respektera de äldre osv." (Tamara)

De intervjuade grekiskorna hade ingen sådan bindning till sitt hemland eftersom deras föräldrar hade arbetskraftsinvandrat på grund av militärjuntans styre och på grund av fattigdom.

6.3 Den sekundära socialisationens betydelse

När intervjupersonerna var unga var det för dem liksom för svenska ungdomar viktigt att passa in. Under dessa situationer beskriver de intervjuade att de genomgick den process som enligt Mead skulle kunna definieras som rollövertagande från den generaliserande andre.¹⁰⁹

Alathea berättar:

"När jag umgicks med grekiska, mina grekiska kamrater och så, så klart att jag höll mig till dem och normerna som fanns men sen när man umgicks med svenskar så ville man anpassa sig till dem." (Alathea)

För Tamaras del gick det så långt att hon under gymnasietiden hittade en annan tillskriven identitet, ett smeknamn, för att bättre passa in bland sina svenska skolkamrater. Hon berättar:

"Det handlade inte om att jag ville byta namn på grund av att jag hade utländskt namn men flera av oss var i tonårskrisen och flera av mina svenska väninnor bytte sitt första namn till sitt andra namn. Vi jugoslaver har bara ett namn så jag hade inget andranamn att byta till, så jag hittade på ett smeknamn [Vicky]. Det gick bra ett tag, men när jag sedan själv hela tiden glömde bort namnet jag hade givit mig själv, och inte svarade på tillrop, föll namnet snabbt i glömska." (Tamara)

För många intervjupersoner var resorna till föräldrarnas hemländer under barndoms- och ungdomsåren viktiga eftersom de stärkte dem i att se att de hade ytterligare en etnisk identitet i gemenskap med andra och att de kunde dra nytta av de båda etniska identiteterna. Så här berättar Tamara:

"Att umgås med de jugoslaviska ungdomarna på somrarna hjälpte mycket identitetsutvecklingen. Det var som om umgänget med dem på ett tydligt sätt visade att jugoslavisk identitet var något positivt. Det var coolt att ha denna avslappnade och självsäkra identitet." (Tamara)

¹⁰⁸ "Kamrat Tito, vi svär och lovar heligt, att aldrig avvika från din väg. Idag när jag blir pionjär ger jag mitt ord på att jag ska studera och arbeta ordentligt, att jag ska lyda mina föräldrar och äldre, att jag kommer att vara ärlig och alltid hålla det jag lovar, att jag för evigt ska älska mitt hemland, den socialistiska Federativa republiken Jugoslavien, att jag alltid ska vara en sann bror/syster till alla federationens nationaliteter och att jag ska hedra alla människor på vår jord som önskar fred." (Tamara)

¹⁰⁹ Mead, 1995, s. 182-183.

Samtliga intervjupersoner anser att de mer eller mindre har haft en lyckad socialisation in i det svenska samhället. Föräldrarnas uppfostran och överföring av värderingar har inte hindrat intervjupersonerna varken från att klara av utbildningssektorn eller att integrera sig på arbetsmarknaden. De har liksom Berger och Luckmanns teori om sekundär socialisation, lärt sig att ta olika roller beroende på vilka livsvägar de valt.¹¹⁰ Samtliga intervjupersoner hävdar att deras arbeten i grund och botten inte i någon större grad har påverkat deras dubbla etniska identitetsuppfattning. Däremot har den etniska identitetsuppfattningen med olikartade värderingar från den svenska kulturen ibland i olika situationer fått anpassa sig efter arbetenas karaktär. Så här förklarar Alathea som arbetade som rektor och Charissa som arbetar som jurist, detta förlopp:

"I samarbetet med dem [lärare och elever] har jag fått lägga undan mitt grekiska jag, då den grekiska sidan inte alltid stämmer överens med den svenska i synen på tonåringar till exempel. Å andra sidan har jag inte alltid lyckats med detta, då jag av lärarna ibland har uppfattats som bestämd eftersom jag uttrycker mig på ett grekiskt sätt ibland." (Alathea)

"Möjligtvis att det har blivit väldigt mycket mindre grekiskt hahaha för man absorberas liksom av det svenska samhället. Då har jag jobbat på en myndighet i staten och jag vet inte om det har betydelse men klart att det har blivit mycket svenskt av det. Så klart. Jag har verkligen känt mig integrerad på arbetsmarknaden. Det har jag inte något problem med." (Charissa)

6.4 Upplevelser av stigma

Väldigt få av mina intervjupersoner menar att de på grund av sin utländska härkomst har känt sig annorlunda eller rent av stigmatiserade, dvs. med en egenskap som är djupt misskrediterande,¹¹¹ så som Goffman hänvisar till i sin teori om stigma. Det var i enstaka situationer som känslan av att vara annorlunda kom att bli synlig och då handlade det om det *tribala stambetingande stigma*; det utländska namnet.¹¹² Tamara berättar att hon i grundskolan blev medveten om att hon var annorlunda när föräldrar till de svenska eleverna protesterade mot att hon som "invandrare" var den enda i klassen som fick högsta betyg i ämnet svenska. Tamara förtäljer att denna erfarenhet fick henne att inse två saker; dels att hon var invandare och dels att hon som invandrare alltid skulle få kämpa lite extra för att kunna få samma betyg som personer med svenskt ursprung. Eftersom Tamara har ett utländskt namn har arbetskollegor ibland undrat vilken utländsk bakgrund hon har, men mer än så har det inte blivit. Däremot har Tamara flera vänner med liknande bakgrund som hon själv, som fått höra vad bra svenska de kan. Enligt Tamara är detta det mest förnedrande en person som är född eller har bott nästan hela sitt liv i ett land kan få höra.

¹¹⁰ Berger & Luckmann, 1966, s. 157-165.

¹¹¹ Goffman, 1973, s. 14.

¹¹² Goffman, 1973, s. 11-14.

Även serben Bojans utländska härkomst har haft betydelse för hur andra har sett på honom under skoltid och även ibland i arbetslivet. I skolan fick de med utländskt namn enligt Bojan sämre betyg av vissa lärare och som arbetssökande har han med utländskt för- och efternamn kommit att betraktas som annorlunda. Bojan råkade också ut för diskriminering när han sökte ett arbete. Han förtäljer:

"Jag har ett exempel då jag pratade med någon inom reklambranschen, som jag har utbildning inom och skulle söka arbete. Allting var jättebra, utbildningen var bra osv. och vi pratade ungefär 10-15 minuter via telefon, men sen när, han trodde ju hela tiden att jag var svensk visst, eftersom jag pratar ren svenska. När jag väl frågade om det verkligen var ledigt, så blev han chockad när jag sade namnet. Då sa han helt plötsligt: Nej, man kan säga att arbetet är upptaget. Det var på grund av namnet. Allting passade som sagt jättebra, kemin och så, men när jag väl sa namnet så var det slut på diskussionen direkt." (Bojan)

Anneli, som växt upp i ett blandäktenskap, menar att hennes finländska härkomst bara har belysts en enda gång och det skedde under skoltid då hon hade ett betoningsfel och fick gå till en talpedagog. Hon berättar:

"Jag tror att jag blev lite retad för hur jag pratade då, men det kommer jag knappt ihåg, när jag var sådär sju eller åtta år. Jag minns mest att det var obehagligt att gå till den här tanten hahaha. Jag minns inte att jag blev så speciellt ensam eller utsatt, utan jag hade kamrater precis som de andra." (Anneli)

Mielikki som bott i väldigt många svenska miljöer berättar att hon bara en enda gång hört uttrycket "finnjävel". Ingen av de intervjuade personerna har känt sig stigmatiserade eller att de etiketter och orättvisa behandlingar de upplevt då och då under sin livstid har påverkat dem nämnvärt. En viktig anledning till detta är sannolikt att de betraktar sig själva som en del av det svenska samhället och därför inte låter andra betrakta deras utländska bakgrund som något misskrediterande.¹¹³ De berättar att de har lagt märke till när folk satt etiketter på dem eller diskriminerat dem men att de inte tänkt så mycket på det eller upplevt det som stigmatiserande eftersom de beskriver sig som stolta och självsäkra och att de kan ta för sig i samhället som de lever i och som de ser sig själva som en del av.

7. SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka hur några andra generationens invandrare som bott flera decennier eller i stort sett hela sitt liv i Sverige, beskriver sin livssituation och sin etniska identitet idag jämfört med uppväxtåren, då de bodde tillsammans med sina föräldrar. De flesta av föräldrarna var arbetskraftsinvandrare och kom under perioden 1958-1971. Ytterligare ett syfte var att få en bild av andra generationens beskrivningar av integrationen in i det svenska samhället.

¹¹³ Goffman, 1973, s. 14.

Forskning som gjordes på 1980-talet om andra generationens invandrare visade en dyster bild. Då var den grupp jag intervjuat ungdomar. Det var den här gruppen barn/ungdomar som enligt Ålund sågs som en tidsinställd bomb.¹¹⁴ Detta med anledning av att de främst levde i ett permanent transitförhållande och befann sig i en konfliktsituation mellan två kulturella identiteter.¹¹⁵ Dessa ungdomar riskerade enligt forskarna att hamna i identitetsproblematik och utveckla apati och aggression eftersom de inte kunde hitta sin roll och sin plats i samhället.¹¹⁶ Även hemspråksundervisningens existens diskuterades livligt, enligt Boyd.¹¹⁷ Under denna period publicerades således flera undersökningar och rapporter om invandrarungdomarna som en problemfylld och hjälpbehövande grupp. I rapporten "*Invandrarungdom*" som Statens invandrarverk gav ut år 1980, angavs flera hundra åtgärdsbehov för denna grupp.¹¹⁸ Enligt etnologerna Daun och Ehn sågs den andra generationens situation då som det "allra största problemet överhuvudtaget inom invandrarkulturerna".¹¹⁹

Transitpositionen och den dubbla identiteten sågs som ett stort problem i tidigare forskning. Identitet är som nämnts enligt Ehn, en känsla av hemmahörande både på ett individuellt och på ett kollektivt plan.¹²⁰ Identitetsutvecklingen påverkas av en mängd faktorer och denna process kan bli mer komplicerad i ett mångtackigt sammanhang. Enligt mina intervjupersoner har detta enbart medfört ytterligare positiva dimensioner av deras redan mångsidiga etniska identitet.

Intervjupersonerna tycker dock att de i vuxen ålder har utvecklat en identitet som gör det möjligt för dem att samspeja både med föräldrarnas ursprungskultur och med den svenska kulturen. De redogör för att det under barndoms- och ungdomsåren inte alltid var lätt, då föräldrarna använde olika strategier i sin uppfostran. Föräldrarna från de sydländska länderna byggde oftast skyddsmurar kring den egna etniska gruppen som skulle göra att barnen behöll den utländska etniska identiteten och språket, avvisade den svenska identiteten och höll sig borta från de svenska ungdomarna, som sågs som ouppfostrade. Enligt vad man kan utläsa av mitt empiriska material gjorde de finländska föräldrarna däremot antingen allt för att deras

¹¹⁴ Ålund, 1985, s. 84-87.

¹¹⁵ Ålund, 1985, s. 63.

¹¹⁶ Ålund, 1985, s. 88-89.

¹¹⁷ Boyd, 1987, s. 174-203.

¹¹⁸ Statens invandrarverk, 1980, s. 120-145.

¹¹⁹ Daun & Ehn, 1989, s. 33.

¹²⁰ Ehn, Billy, "Etnicitet symbolisk konstruktion av gemenskap" i Ehn, Billy [red], "*Kultur och erfarenhet*", Stockholm: Carlssons Bokförlag, 1993, s. 65-93.

barn skulle försvenskas eller överlät åt barnen själva att klara av det komplicerade identitetsarbetet.

Oavsett strategi för uppfostran så känner samtliga intervjupersoner att de idag är integrerade i det svenska samhället men att de ändå har någon form av dubbel etnisk identitet i och med att deras föräldrar har utländsk härkomst, att de flesta kan föräldrarnas hemspråk och för att de fortfarande har rötter i hemländerna via släktingar, som nu dock blir färre och färre. Att helt och hållet glömma bort sitt ursprung verkar inte vara lätt, inte ens för dem som aldrig fått lära sig föräldrarnas hemspråk. Känslor av dubbel etnisk identitet har också uppkommit som ett resultat av samhällets multietniska perspektiv på integrationen, där samhället sett intervjupersonernas etniska identitet som ett integrerat segment i majoritetssamhället.¹²¹ Ingen av de intervjuade personerna upplever sig ha blivit stigmatiserade på grund av sin utländska härkomst men under vissa tillfällen har de blivit ifrågasatta samt på gränsen till diskriminerade. De flesta av dessa situationer har skett under intervjupersonernas utbildningsår eller vid inträdet på arbetsmarknaden, dvs. under deras sekundära socialisation som Berger och Luckmann definierar detta stadiet.¹²² Oftast har det utländska namnet varit det som lett till särbehandling.

Ingen av de intervjuade ser den dubbla etniska identiteten som ett hinder utan snarare det motsatta eftersom de med hjälp av denna dubbla identitet har kunnat utveckla en bredare och en mer föränderlig etnisk identitet än vad deras föräldrar hade. Samtliga intervjupersoner berättar att de känner sig trygga i sin identitet och inte upplever att de av samhället betraktas ur perspektivet ”vi och de”. Detta har att göra med att samtliga gått i skolan i Sverige, att de kan språket och att de befinner sig ute på arbetsmarknaden. Jämfört med sina föräldrar, som inte var högtbildade och fick slita hårt för sitt uppehälle när de kom till Sverige, är de flesta av mina intervjupersoner högtbildade och befinner sig idag på bra positioner ute på arbetsmarknaden.

Den bild av en framtida högexplosiv bomb som forskarna på 1980-talet målade upp gäller i varje fall inte min grupp intervjupersoner. Visst hamnade mina intervjupersoner i dispyt med sina föräldrar men det var inte mer allvarligt än de dispyter som svenska ungdomar hamnade i med sina föräldrar. Arbetskraftsinvandrarna vande sig, liksom deras barn, andra generationens invandrare, vid livet i Sverige och anpassade sig. Ingen av intervjupersonerna ångrar heller att deras föräldrar lärde dem deras hemspråk, tvärtom är det enbart de vars föräldrar aldrig lärde dem deras hemspråk som idag känner att de saknar att kunna det. En av mina intervjupersoner

¹²¹ Gans, 1992, s. 173-192.

¹²² Berger & Luckmann, 1966, s. 150.

har till och med i vuxen ålder själv försökt att läsa in sin ena förälders hemspråk på universitetet. För henne var hemspråket viktigt för skapandet av en hel identitet.

Medan föräldrarna till andra generationens invandrare i hög grad levde i ett "vi och de" samhälle lever deras barn idag i ett mer mångkulturellt och mångetniskt samhälle. De har därför idag inte samma press på sig att anpassa sig antingen till den utländska eller till den svenska kulturen och dess olika värderingar.

En intressant fortsättning på forskning inom detta område hade varit att undersöka hur barn till andra generationens invandrare, dvs. de som skulle kunna kallas "tredje generationens invandrare", ser på sin identitet och integrationsprocess. I och med de slutsatser som kommit fram i denna uppsats är det sannolikt att även denna grupp inte heller skulle säga att de är helsvenskar. Frågan är hur många generationer och under vilka omständigheter känslan av en dubbel etnisk identitetsuppfattning kommer att leva kvar. Detta kräver en empirisk undersökning som vore intressant att gå vidare med.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källmaterial: Transkriberat material

Intervju med Tamara, 2014-03-18
Intervju med Bojan, 2014-03-24
Intervju med Alatheia, 2014-03-27
Intervju med Anneli, 2014-04-02
Intervju med Charissa, 2014-04-02
Intervju med Mielikki, 2014-04-11
Intervju med Jukka, 2014-04-15

Litteratur

Ahmadi, Nader (2000) "Kulturell identitet i gungning" i Allwood Carl Martin och Franzén Elisie C *"Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare"*, Stockholm: Natur och kultur

Allwood, Carl Martin (2000) "Kulturell och social påverkan" i Allwood Carl Martin & Franzén Elisie C *"Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare"*, Stockholm: Natur och kultur

Allwood Carl Martin & Franzén Elisie C (2000) *"Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare"*, Stockholm: Natur och kultur

Baysan, Selhattin & Bennerstam, Hanns R (1990) *"Kulturell förståelse"*, Lund: Studentlitteratur

Berger, Peter L & Luckmann, Thomas (1966) *"The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge"*, Great Britain: Penguin University Books

Borgström, María (1998) *"Att vara mitt emellan. Hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan upprätthålla villkoren för sin sociokulturella identitetsutveckling"*, Stockholm: Stockholms universitet [Pedagogiska institutionen]

Boyd, Sally (1987) "Den andra generationens språkliga situation" i Lithman, Y [red] *"Nybyggarna i Sverige. Invandring och andragenerationen"*, Stockholm: Carlssons Bokförlag

Daun, Åke & Ehn, Billy [red] (1989) *"Bland - Sverige"*, Stockholm: Carlssons Bokförlag

Ehn, Billy (1993) "Etnicitet, symbolisk konstruktion av gemenskap" i Ehn, Billy [red] *"Kultur och erfarenhet"*, Stockholm: Carlsson Bokförlag

Ehn, Billy & Öberg, Peter (2011) "Biografisk intervjumetod", i Fangen, Katrine & Sellerberg, Ann-Mari [red] *"Många möjliga metoder"*, Lund: Studentlitteratur

- Ehn, Billy (2012) "Livet som intervjukonstruktion" i Tigerstedt, Christoffer & Roos, J.P & Vilkkko, Anni [red] "Självbiografi, kultur, liv, levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap", Stockholm: Symposion
- Ekberg, Jan & Gustafsson, Björn (1995) "Invandrare på arbetsmarknaden", Kristianstad: Kristianstads boktryckeri AB
- Essén, Anna (2002) "Svensk invandring och arbetsmarknaden. Återblick och nuläge", Stockholm: Institutet för Framtidsstudier
- Fangen, Katrine & Sellerberg, Ann-Mari [red] (2011) "Många möjliga metoder", Lund: Studentlitteratur
- Frank, Dennis (2005) "Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen: en studie av invandringspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare", Växjö: Växjö University Press
- Gans, H.J (1992) "Second-Generation. Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post-1965 American Immigrants" (s. 173-192) i "Ethnic and Racial Studies", London: Routledge
- Goffman, Erving (1973) "Stigma", Lund: Berlingska Boktryckeriet
- Gordon, Milton (1964) "The Nature of Assimilation" i "Assmilation in American Life" (s. 60-83), New York: Oxford university Press
(http://faculty.washington.edu/charles/562_f2011/Week%203/assimilation_gordon_ch3.pdf)
- Hannelius, Ulla (2009) "Drömlandet. Historien om Sverige/Finland och sju finska kvinnor i Borlänge", Borlänge: Ulla Hannelius
- Hennink, Monique & Hutter, Inger & Bailey, Ajay (2012) "Qualitative research methods", London: SAGE Publications
- Jacobson-Widding, Anita [red] (1983) "Identity. Personal and socio-cultural", Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Johansson, Jesper (2008) "Så här gör vi inte i Sverige. Vi brukar göra så här. Retorik och praktik i LO:s invandringspolitik 1845-1981", Göteborg: Intellecta Docusys [Växjö universitet: Intuitionen för humaniora]
- Kellner, D (1992) "Popular culture and the reconstruction of postmodern identities" i Lash, S & Friedman, J [red] "Modernity & Identity", Oxford: Blackwell
- Knocke, Wuokko (1986) "Invandrade kvinnor i lönearbete och fack", [Forskningsrapport nr 53], Stockholm: Arbetslivscentrum

- Lange, Anders & Westin, Charles (1981) *"Etnisk diskriminering och social identitet - En rapport från diskrimineringsutredningen"*, Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB
- Larsson, Stefan (2011) *"Vi kom för en tid - stannade hela livet. Arbetskraftsinvandrare i Göteborg berättar"*, Göteborg: ABF
- Lithman, Y [red] *"Nybyggarna i Sverige. Invandring och andragenerationen"*, Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Lash, S & Friedman, J [red] (1992) *"Modernity & Identity"*, Oxford: Blackwell
- Mead, George Herbert (1995) *"Medvetandet, jaget och samhället - Från socialbehavioristisk ståndpunkt"*, Lund: Grahn's Boktryckeri AB
- Ramström, Jan (1991) *"Tonåringen i välfärdssamhället: om svårigheter att bli vuxen i dagens västerländska kultur"*, Lund: BTJ tryck
- Repstad, Pål (1988) *"Närhet och distans"*, Lund: Studentlitteratur
- Rooth, Jan-Olof (1999) *"Refugee Immigrants in Sweden. Educational Investments and Labour Market Integration"*, Lund: Economic Studies
- SOU (1996:143) *"Krock eller möte? Om den mångkulturella skolan"*, [Delbetänkande 143 av Skolkommittén] Stockholm: Regeringen
- Statens invandrarverk, (1980) *"Invandrarungdomar. Kartläggning av samhällets insatser för invandrarungdomar och förslag till åtgärder"*, Stockholm: Statens Invandrarverk
- Stojanovic-Zezovic, Daniel (2012) *"Arbetskraftsinvandringen under lupp - Några arbetskraftsinvandras skildringar kring ankomsten och integrationsprocessen in i det svenska samhället"*, Lunds universitet: Historiska institutionen [b-uppsats]
- Stojanovic-Zezovic, Daniel (2013) *"Kvinnliga arbetskraftsinvandras ansikten - Några kvinnliga arbetskraftsinvandras skildringar om ankomsten och integrationsprocessen in i det svenska samhället"*, Lunds universitet: Historiska institutionen [c-uppsats]
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (2005) *"Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria"*, Stockholm: Dialogos
- Tigerstedt, Christoffer & Roos, J.P & Vilkkö, Anni [red] (1992) *"Självbiografi, kultur, liv, levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap"*, Stockholm: Symposium
- Trost, Jan (2010) *"Kvalitativa intervjuer"*, Lund: Studentlitteratur
- Waara, Joacim (2012) *"Svenska Arbetsgivareföreningen och arbetskraftsinvandringen 1945-1972"*, Göteborg universitet: Ekonomisk-historia institutionen vid Handelshögskolan

Warner, William Lloyd & Scrole, L (1945) "*The Social System of American Ethnic Groups*", New Haven, CT: Yale University Press

Yazgan, Ayla (1985) "*Turkiska flickor - andra generationen invandrare*", Stockholm: Statens invandrarverk [SIV rapport]

Zhou, Min (1997) "Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation" (s. 975-1008) i "*International Migration Review*", [Vol. 31, No 4, Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans], New York: The Center for Migration Studies of New York

Ålund, Aleksandra (1985) "*Skyddsmurar*", Stockholm: Liber

Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1987) "*Will they still be dancing? Integration and ethnic transformation among Yugoslav immigrants in Scandinavia*", Göteborg: Graphic Systems AB

Hemsidor

<http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/arbetskraftsinvandring/historiskt/>
(hämtad 2013-04-25)

INTERVJUGUIDE

Social bakgrund

- Ålder, utbildningsbakgrund/yrke, familj m.m.
- Kort om föräldrarna (utbildningsbakgrund, yrke)
- Orsak till föräldrarnas invandring till Sverige
- Livssituationen och bostadssituationen vid ankomsten (bostad, yrke)

Identitets- och integrationsuppfattning under den primära socialisationen

- Uppfattning om etnisk identitet idag (svensk/invandrare)
- Identitet i umgänget med andra
- Föräldrars och andra väldigt nära personers inverkan på identiteten (t.ex. traditioner, värderingar, normer, hemspråk, tankar om återvändande)
- Tonårsidentitet
- Tidigare och nuvarande kopplingar till hemlandet (besök, kvarvarande släktingar och vänner syn på identiteten)

Språket och andra identitetsmarkörers betydelse

- Språket under tonåren och nu (i familjen, bland kamrater osv.)
- Utländskt namn
- Planer på att byta namn

Identitets- och integrationsuppfattning under den sekundära socialisationen

- Upplevelsen av mötet med skolvärlden (integration, språk, umgänge med kamrater, upplevelser av stigma)
- Identitetens utveckling i arbetslivet
- Umgänget idag och tidigare, ev. förändringar